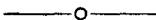

Sallustius Historiájának megmaradt töredékeit (3., 6., 73—88.) is felhasználja.

Az értekezést színes birodalmi térkép egészíti ki, mely a kor alatti területgyarapodást szemlélteti.

1925—26. tanévi doktori értekezések.

1. Ilyés Endre: Az erkölcsi és természeti világregend összefüggése.

A körülöttünk, alattunk, fölöttünk levő végtelen minden-ség, amit egy szóval világnak nevezünk, nem állott mindég oly tisztán az ember előtt, mint ma. A világ tartalmi megismerése, minőségi átértése nem állott mindig azon a fokon, mint korunkban. Volt idő, midőn egy tenyérnyi hely, egy völgykatlan, magános sziget, erdőrengeteg, hegytető, vagy tengeröböl volt az ember külső világa. Majd a családok közösségéből álló horda, később szervezett nép egy nagyobb földterületen helyezkedve el, azt nemzeti istenei oltalma alatt álló külön világnak hitte. A római világbirodalom — a maga Britanniától Kelet-Indiáig, Germániától — Egyiptom déli részéig terjedő impériuma alatt az egész világot birni vélte. Az uralkodó ptolemaeuszi világnézet szerint a föld volt az egész lét középpontja, minden körülötte forgott, érette történt. — E világ rendjének adói, őrei, tetszés szerint megváltoztatói: az istenek . . . A külső világ azonban a legrégebb időben sem volt az ember egyedüli világa, igazi otthona. Emellett, illetve e felett ott állott már a legrégebb időben is az emberi életet sajátosan formáló, világot alakító, örömet, fölemelkedést adó erkölcsi világ a maga embereket egyesítő hatalmával. Kezdetben önállótlán, gyarló világ volt ez. Minde-nestől fogva a mythologikus elemekkel átszőtt vallás függeléke, vagy szerves alkatrésze. Egynéhány társra terjedő kapocs létesítője. Az egymással versengő istenek változó akarata, kijelentése hoz belé rendet. Lassankint nagyobb lesz e világ köre a néppé alakulás által, mélyül az istenek változó akarata, kijelentése bensősége arányában, míg az egy szentséges, tökéletes, mindenható Isten hitében megtalálja a maga teljességét, bár

vallásos köntösben: Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes (Máté evang. 5. r. 48. v.).

E két világ, a külső s a belső eddigi kialakulásában egygé ötvöződik, egybe fonódik a középkorban, midőn a keresztyén-ség lett a görög tapasztalati anyag s elmélkedés rendező eleme. Ám a természetet a természetből megmagyarázni törekvő görög szellem egyenes örökösei, az újkori természet-filozofusok rést ütöttek e megcsontosodni készülő világszemléleten. A nagy felfedezések, kutató eszközök tökéletesedése, felső matematika új távlatokat nyitottak s ma már a Kopernikus—Kepler—Galilei—Newton—Kant—Laplace világképben, a mechanikai mozgásmélet világmagyarázatában — feltárult, az ember uralma alá jutott a föld s megismerési körébe jutott a mindenség egész a végtelenségig . . . Másik oldalról a keresztyénség kijelentett életelvét belső elvvé tevő filozofiai szemlélet az emberből oldotta meg minden alkotása rejtelmét, lehetőségéből erkölcsi élete finomságait, kényszerű önkifejléséből erkölcsi élete törvényeit, autonómiájából szabadságát.

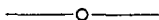
Aki e két világ rendjének összefüggését megakarja állapítani, annak előbb ismernie kell a két világ rendjét. A természeti világ a szemlélő előtt három főtypusba különödik: az anorganikus, a növényi és állati létezők typusába. Mindenik typuson belül csodás gazdagság, végtelen változatok, fejlődési, tökéletesedési sorok állapíthatók meg. Egymással szoros összefüggésben áll e három rend. Az anorganikus világon, mint alapon nyugszik a növényvilág, belőle él, de borítja is azt, lassan alakítja, bomlasztja. Az állatvilág a növényvilágból él, — viszont segíti is annak szaporodását, terjedését. Egységes, hatalmas életáramlás, célszerűség jellemzik e világot, de egyszersmind a tovább nem haladás, minden létezőnek önfentartására való merev törekvés. Ami volt ezer év előtt, az van ma is. Amilyen volt a létező az emberiség fellépte óta, a legrégebb feljegyzések szerint, ugyanolyan ma is: önmagát zárt, változhatatlan minőségében állító s külső hatásokra saját természete szerint visszaható valóság-öntét. Ezen örök, el nem másuló rendet, kényszerűséget hordozó világot azonban nem tudjuk sohasem teljesen megismerni, mivel a világ minden adata a mi felfogó készségünk, szellemi szerkezetünk képeiben áll előttünk. Minden ingerlést, minden ránkhatást nem tudatos kép formájában veti-

tünk vissza. E kép érzékeink adataiból áll. A képek változásait a tevékeny erő által indokoljuk. A tér-, idő-, ok-, lényegcél fogalmi mint rendező elemek a mi tudatunkból kerülnek a világba, azaz a saját szellemi képeink összeségét jelentő világunkba, abba a világba, mely nem tudatos kényszerűséggel, érzéki funkcióink megmásíthatatlan kombinációjaként alakult s öntudatos utánképzéssel, megértéssel mienkké lett. A természetnek — önmagát fentartani akaró s képes; egységes erőrendszert, de végtelen változatosságot mutató; az ok törvénynek feltétlenül hódoló; kölcsönhatásra képes; fajban állandó, de egyedeiben mulandó, változandó; az erősebb kényszere alatt álló világába tartozunk mi is emberek. A nagy erőrendszer állandó hatásirányai, a törvények kényszere alatt állunk mi is. A környezet elutasíthatatlanul befolyásol, nincs kivétel, nincs irgalom az „éhség, szerelem“ kényszere s a halál hatalma alól. E külső világ e föld lever, kínoz, megsemmisít; menedéket, megnyugvást, igazi életet nem ígér, megtör, kétségbe ejt. Az a világ, mely e gyötrő, leverő, mulandó, megsemmisítő világban minden óhajtasom, örök igényem, lényem diadalmas megvalósulását hirdeti s szabadságot ad: az erkölcsi világ. A hit világa, a vallás volt az erkölcsi világ alapja hosszú ideig, sőt az egyházi felfogás szerint ma is az. A hit adta a világ értékelésének mértékét, a hit adta az irányítását is az emberi életnek. Ám a valláson belül még nem érvényesült az ember igazi erkölcsi élete, mert az erkölcsiség ott kezdődik, hogy mi nem a kijelentés ígéihez hasonlítjuk tetteinket, szándékainkat, hiányainkat, érzületünket, egész valónkat, hanem magunkban mindinkább nyilvánvaló szellemiséghez, az ember lényegéhez, megérzett méltóságához, az intelligenciához. Az erkölcsiség tulajdonképpen a természet lenyűgöző kényszere alóli felszabadulás, önlényegünknek, öntörvényünknek engedés. Az erkölcsiség világa szabad cselekvések világa, olyan cselekvéseké, melyeknek indítója lehet a természeti kényszer, hiány; de amelyek nem mechanikusan, kényszerrel mennek végbe bennünk és általunk, hanem a mi beleegyezésünkkel, helyeslésünkkel, lényegünkkel összhangban, általunk választott módon s eszközökkel. Az erkölcsiség világa ott kezdődik, midőn mi nem passzív szereplői vagyunk a természeti folyamatoknak, hanem kezdünk válogatni a jelentkező hiányok között, érezzük, hogy

mi különbek vagyunk a világ dolgainál s nekünk erőnk van a cselekedet véghezvitelére. Teljességre akkor jut az erkölcsi világ, midőn nem a hiány, hanem megérzett szellemiségünk indítására, önmagunk kötelező nemességének szavára, hozzáfogunk-e világnak a szellemiség szolgálatába állítására, a közösségek átethizálására, önmagunk megszentelésére s e tevékenységeket szabadon hajtjuk végre, minden önzéstől, élvre, boldogságra törekvéstől mentesen. Az erkölcs világa a legfőbb mértékkel mérés, a világ mindenséggel tudatos együttműködés, ontörvényünknek szabadonengedés világa. Rendje az intelligencia feltétlen parancsszava: a kell. Célja: tökéletesség. Indító oka: a szellemiség örömteljes szolgálata. Eredménye: a hatásfontokban önmagát megvalósító szellem: a jó.

Van tehát két világ: természeti és erkölcsi. Van két világrend: a „van“, az oktörvény uralma alatt álló világrendje; a „kell“, az autonom szabadság világának rendje. A két rend között kapcsolatot, összefüggést az ember teremt. Az ember az, aki értesül a természeti világ létéről, felfogja annak hatásait, képekben maga elé állítja tárgyait, elrendezi azokat s a változásokat az oki láncolat sorával magyarázza: de ugyancsak az ember az, aki saját magába mindinkább elmélyülve, lényegének titkát mindinkább megoldva, a maga természete szerint hat a megismert világra s megszabadulván az ösztönök zsarnokságától szabadon formálja magát, környezetét, meglátott eszményképei, cselekvésének praeformált irányai szerint. Az ember a találkozási, metsző pontja az önmagát állító, már megvalósult, kényszerű elismertetést kívánó természeti s a benne nyilvánuló, általa megvalósulandó erkölcsi világnak. Egyik oldalt az érzéki, másik oldalt a szellemi világ. Önmagának egyik része is a természeti világba tartozó: a test; másik a szellemi világba való: a lélek. A test is, a lélek is önmagát állítja. Mégis, egy életünk van bár, nem szükségképeni az ellentét, nem lehetetlen egységet teremteni e kettőségben. A természeti világ a megismerés által elveszti félelmetességét s törvényei szerint cselekedve szolgálkává lesz, eszközünkévé szelídül, vaskényszere, befejezettsége, állandósága a legbiztosabb bázissá válik a továbbépítésben. A test önfentartását biztosítva nem akadályoz, sőt egyenesen megkívánja a vezetést, lehetővé teszi a rejlő tehetékek kibontakozását s erőt kölcsönöz a lélek önmegvalósu-

lására. Az önmagát fenntartó, de önmagát meg is valósító ember tettei, önállításai, projectiói hozzák összefüggésbe a két világot, szövik bele a világ alapanyagába a lélek vonásait, dicsőséges arculatát, sugározzák tele fénnel, örömmel e sűrke képcsarnokot, juttatják teljességre a lét alkotmányait: Hogy e szellemiség létezhesék a földön, érzéki alakba kellett öltöznie s úgy megdicsőíteni ennek minden vonását. A viszony a két tag között: a cél — eszköz, rendező — rendezendő, ismerő — ismerendő viszonya. A megismerendő, félelmetes, akadályozó természeti világ az erkölcsi világ szavára megismert képrendszerben, zúgolódásnélküli segítő világ lesz, mely a maga folytonos hatásaival segít kibontani és megvalósítani a rendező, ideálokat adó, értékes, megvalósulásban levő világot, a szabadság, a „kell“ világát. Mondhatnók azt is, hogy az összefüggés az objektív — subjektív Szellem összefüggése, lévén mindkettő az absolut Szellem önprojectuma . . . E két rend azért van, hogy a Szellem legyen minden mindenkben.

2. Schatz Ágnes: Thomas Mann elbeszélő művészete.

Thomas Mann egész költészete önmagának a megvilágítása. Vérének problémája (anyja portugál, apja német) lesz művészetének problémája. Mann sohasem érezte magát a szó szoros értelmében vett esztetikusnak, hanem moralistának. Alkotására nézve azon költői typushoz tartozik, akiknek a művészet szakadtalan gyötrelmet jelent.

Schopenhauer, Nietzsche, Wagner szelleme hatottak Mann szellemi és művészi kialakulására. Az ő hősei az élet kitagadottjai, akiknek egyetlen bűnük az, hogy élnek.

Első művében, a „Der kleine Herr Friedemann“-ban már tökéleteset nyújt. Ezen kötet elbeszélései nem kimondott novellák. Az első, a „Der kleine Herr Friedemann“ felel meg a legjobban a novella typusnak. Hőse az élet kitagadottjainak legszánalmasabb formájához tartozik. Nyomoréksága miatt mindig elrugja az élet, ha közeledik hozzá.

„Tobias Mindernickel“, az altruizmus megtestesítője, ő szereti ellenségeit és megáldja azokat, akik őt átkozzák.